

УДК 332.34

С.О. Гуткевич, С.П. Дунда
S. Gutkevych, S. Dunda

**ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ АР КРИМ
LAND USAGE ON THE AGRICULTURAL ENTERPRISES OF CRIMEA**

У статті досліджується ефективність використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах АР Крим та запропоновано шляхи її підвищення.

Ключові слова: *продуктивність землі, система показників, трансформація, урожайність, структура посівних площ, виробництво продукції на одиницю земельної площі.*

In this article studies the effectiveness of the land resources usage on the agricultural enterprises and the ways of its increase are offered.

Key words: *land productivity, system of the indexes, transformation, the crop yield, structure of sowing areas, production of goods per unit of the landed area.*

Вступ. Сільськогосподарське виробництво є однією з найбільш ресурсномістких галузей економіки, де особливе місце займає земля. Земельні ресурси є основою матеріального і духовного виробництва, від рівня використання яких в значній мірі залежить матеріальний добробут народу. Земля не є продуктом людської праці і на відміну від інших засобів виробництва при господарському використанні може покращувати свої властивості, підвищувати родючість. Вона обмежена в просторі і незамінна жодним засобом виробництва. Важливою властивістю землі є те, що вона одночасно виступає як засіб і як предмет праці. Особливості землі слід

враховувати в господарській діяльності з метою більш ефективного її використання.

Проблеми покращення використання землі у сільському господарстві стали предметом дослідження багатьох учених, серед яких Андрійчук В.Г., Лавейкін М.І., Саблук П.Т., Савицька Г.В., Федоров М.М. Шиян В.Й. та інші.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз динаміки використання земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах АР Крим за допомогою вартісних та натуральних показників та виявити потенціал щодо покращення їх використання.

Результати. Перед сільськогосподарськими підприємствами стоїть завдання найбільш повного використання кожного гектару землі. Продуктивність землі в сільськогосподарських підприємствах визначають системою натуральних та вартісних показників, які є відношенням між отриманими результатами (виробленою продукцією, виручкою, прибутком) та відповідними видами земельних угідь (площею сільськогосподарських угідь, площею ріллі, площею посіву зернових культур, площею багаторічних насаджень та ін.). Узагальнюючі показники продуктивності земельних угідь визначають за формулами [2, с.41]:

$$P_z = \frac{ВП, ВД, V_p, П, K_{од}}{S},$$

де V_p – виручка від реалізації сільськогосподарської продукції, грн.;

$П$ – прибуток від реалізації, грн.;

$K_{од}$ – вихід кормових одиниць;

S – площа угідь, га.

До натуральних показників відносять урожайність сільськогосподарських культур, вихід продукції у кормових одиницях з 1 га відповідних угідь, виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь. Продукцію скотарства та вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства – на 100 га ріллі, птахівництва – на 100 га посіву зернових [1, с.207].

В сільському господарстві без земельних ресурсів не можуть бути реалізовані можливості інших ресурсів – трудових, матеріальних. Склад і співвідношення земельних угідь в досліджуваному регіоні не залишаються незмінними, мають місце процеси трансформації земельних угідь (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка інтенсивності використання земель сільськогосподарських підприємств АР Крим*

Показники	Роки						Відхилення 2006 р. від 2001 р., +/-
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Питома вага сільськогосподарських угідь в загальній земельній площі, %	94,5	95,1	95,1	95,5	95,3	95,4	0,9
в т.ч. частка у площі сільськогосподарських угідь:							
ріллі	77,8	78,9	80,4	80,7	81,7	83,2	5,4
сінокосів та пасовищ	15,7	15,1	н/д	13,3	12,1	10,7	-5,1
Коефіцієнт розораності	0,78	0,79	0,80	0,81	0,82	0,83	0,05

*Розраховано на основі [5]

За аналізом динаміки площі та структури земель аграрних формувань Криму, питома вага сільськогосподарських угідь в структурі земель сільськогосподарських підприємств регіону щороку збільшувалась та склала 95,4 % (табл. 1). Питома вага ріллі, сінокосів та пасовищ у структурі сільськогосподарських угідь змінюється у зворотній пропорційності: питома вага ріллі зросла на 5,4 %, а сінокосів та пасовищ скоротилася на 5,1 %. Можливості подальшого збільшення виробництва сільськогосподарської продукції і підвищення економічної ефективності використання землі залежать від рівня інтенсивності її використання. Найбільш інтенсивно використовується та дає найбільшу віддачу рілля, покращені сінокоси та пасовища, а також природні пасовища [3, с.109]. Аналіз даних таблиці 1 показав, що рівень інтенсивності використання земель в цілому по сільгосппідприємствам Криму знижується.

Про основні напрямки використання земельних угідь можна судити по структурі посівних площ, яка показує для виробництва яких видів продукції виділяються найбільші посівні площі. В структурі посівних площ сільськогосподарських культур республіки основну частку займають зернові і зернобобові. Порівняння структури посівних площ у 2001 та 2006 роках [5] виявило збільшення питомої ваги зернових та зернобобових на 4,9 %, технічних – на 6,7 %. Скоротилась питома вага овоче-баштанних та картоплі на 0,5 %, кормових – на 11,1 %. В цілому питома вага зернових у 2006 р. склала 73,6 %, технічних – 13,5 %, кормових – 12,3 %, картоплі та баштанних – 0,6 %. Підвищення питомої ваги технічних культур призводить до збільшення затрат енерго- та агроресурсів. Скорочення частки кормових угідь негативно позначається на рівні родючості ґрунту, оскільки після 2-3 років вирощування багаторічних трав відновлюється структура ґрунту, він накопичує кількість органічних речовин, яка рівноцінна внесенню близько 7,5 т гною на 1 га.

Раціональна структура посівних площ забезпечує виробництво необхідної кількості культур в необхідному асортименті, а самі культури – гарними попередниками, сприяє створенню відповідних агротехнічних і економічних умов, підвищенню урожайності. Структура посівних площ – це один з найбільш гнучких елементів системи землеробства. Її вдосконалення направлено на збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, зменшення трудових, матеріальних, фінансових витрат на виробництво одиниці продукції.

Розмір та структура посівних площ залежить від спеціалізації підприємства, кон'юнктури ринку, наявності земельних, трудових та матеріальних ресурсів, внутрішньогосподарської потреби у певному виді продукції, економічної ефективності виробництва певного виду продукції. На формування структури посівних площ впливає ряд факторів, одним з яких є рівень матеріало- і трудомісткості технологічного процесу вирощування сільськогосподарських культур. Найбільша сума виробничих витрат у розрахунку на одиницю площі серед сільськогосподарських культур припадає на вирощування картоплі, овочів відкритого ґрунту і цукрових буряків,

найменша – на вирощування соняшнику і зернових. Сільськогосподарські підприємства розвивають галузь рослинництва у частині найбільш прибуткових та культур, які швидко окупаються, скорочуючи при цьому кормову базу для галузі тваринництва. Загальна посівна площа за 2001-2006 рр. зменшилась на 34,8 %, що обумовлено неспроможністю ряду господарств через нестачу необхідних виробничих ресурсів щорічно освоювати наявні посівні площі.

Одним з найбільш важливих натуральних показників економічної ефективності використання землі є урожайність сільськогосподарських культур, на яку впливає якість ґрунту, кліматичні умови, використання добрив, якість та сорт насінневого матеріалу, строки та способи посіву та збирання, якість обробки ґрунту, вапнування та гіпсування ґрунту, сівозміна, боротьба з шкідниками та хворобами рослин. Дані про її рівень в сільськогосподарських підприємствах АР Крим наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

**Динаміка урожайності сільськогосподарських культур в
сільськогосподарських підприємствах АР Крим, ц/га***

Показники	Роки						Відношення 2006р.,% до2001
	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	
Зернові і зернобобові	22,8	19,7	14,8	22,5	21,8	24,6	107,9
- озима пшениця	23,3	20,3	15,1	23,0	22,8	25,2	108,2
Соняшник	4,2	5,2	6,9	8,6	7,6	9,9	235,7
Соя	13,2	17,1	17,8	27,6	24,1	23,5	178,0
Баштанні продовольчі	37,0	33,8	31,1	48,3	31,8	46,4	125,4
Овочі відкритого та закритого ґрунту	92,7	105,0	99,6	120,0	172,5	180,8	195,0
Плодово-ягідні насадження	6,0	5,7	40,2	5,5	23,2	19,9	331,7
Виноград	21,8	25,6	51,6	27,2	39,1	20,4	93,6

*Розраховано на основі [5]

Аналіз динаміки урожайності основних культур АР Крим за досліджуваний період показав, що порівняно з 1990 р. [5], у 2006 р вона знизилась майже по всіх культурах: зернові і зернобобові - на 11,7, баштанні –

на 38,6, овочі – на 43,2, плодово-ягідні насадження – на 76,8, виноград – на 37,6 ц/га. Отже, сільськогосподарські угіддя використовуються неефективно.

Значно підвищити ефективність використання сільськогосподарських угідь можна за допомогою органічних та мінеральних добрив. Органічні добрива є головним джерелом поповнення гумусу в ґрунті. При внесенні тільки мінеральних добрив без органічних вміст гумусу у ґрунті знижується щорічно. Для підтримання оптимальної концентрації гумусу потрібно щорічно вносити не менше 13-15 т органічних добрив на 1 га ріллі [3, с.112], в тому числі під зернові потрібно вносити 30-40 т/га.

За даними [5], у 2006р. порівняно з 1990 р. скоротилося внесення органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах Криму на 92,7 %, в тому числі під картоплю – на 99,7 %, овочеві культури – на 98,5 %. Скоротилось використання мінеральних добрив на 1 га посівів на 68,9 %. За даними [6, с.159], внаслідок порушення технологічних процесів, різкого зменшення доз внесення органічних і мінеральних добрив, деформації структури посівів на 20 % знизився вміст гумусу в ґрунтовому покриві України. Це призвело до значної втрати основних, найбільш цінних властивостей ґрунту – економічної родючості.

Одним з основних законів землеробства є закон про необхідність повернення в ґрунт винесених рослинами з урожаєм мінеральних елементів живлення в обсягах 120-130 кг/га. При обмежених можливостях нагромадження і внесення органічних добрив необхідно ввести у сівозміни одно-два поля багаторічних трав, збільшення частини рослинних залишків на полях після збирання урожаю – соломи, стебел кукурудзи, що забезпечить щорічне додаткове надходження 10-15 т/га органічних речовин.

Зниження урожайності сільськогосподарських культур призвело до погіршення ефективності виробництва продукції тваринницьких галузей (табл. 3).

Таблиця 3

**Виробництво основних видів продукції тваринництва на 100 га
сільськогосподарських угідь***

Показники	Роки							Відношення 2006 р., % до:	
	1990	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1990 р.	2001 р.
М'ясо тварин в живій вазі, ц	128,9	13,7	27,1	39,1	64,2	82,3	102,0	79,1	744,5
Молоко, ц	462,0	71,4	65,5	45,6	37,8	41,2	44,3	9,6	62,0
Вовна, кг	189,1	17,0	16,3	15,6	13,8	13,1	14,6	7,7	85,9
Яйця (на 100 га зернових), тис. шт.	153,0	48,4	56,5	57,5	77,9	71,6	77,9	50,9	160,9

*Розраховано на основі [5]

Виробництво основної продукції тваринництва в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (табл. 3) також порівняно з 1990 р. знизилось, особливо низький рівень цього показника по молоку та вовні. Така ж тенденція спостерігається і у період 2001-2006 рр.

Аналіз натуральних показників економічної ефективності використання землі показує, що вони в останні роки істотно погіршились. Розглянемо вартісні показники ефективності використання земельних угідь (табл. 4).

Таблиця 4

**Виробництво валової продукції в розрахунку на 100 га
сільськогосподарських угідь в сільськогосподарських підприємствах
АР Крим (у порівнянних цінах 2005 р.), тис. грн.***

Роки	Продукція сільського господарства	В тому числі	
		продукція рослинництва	продукція тваринництва
1990	304,7	163,2	141,4
2001	105,8	81,0	24,7
2002	100,5	63,5	37,0
2003	108,6	66,3	42,3
2004	145,2	79,1	66,1
2005	175,3	87,3	88,1
2006	200,6	95,1	105,6
В середньому за 2001-2006 рр.	139,3	78,7	60,6
Відношення 2006 р. до 1990 р., %	65,8	58,3	74,7
Відношення 2006 р. до середнього рівня за період, %	144,0	120,8	174,2

*Розраховано на основі [5]

Наведені дані свідчать про значне зменшення землевіддачі в досліджуваному періоді порівняно з 1990 р.: вона в цілому знизилась на 34,2 %, в тому числі щодо продукції рослинництва – на 41,7 % і тваринництва – на 25,3 %.

Висновки. Дослідження економічної ефективності використання земельних угідь в сільськогосподарських підприємствах регіону показали її низький рівень. Така ситуація є загрозливою для землевласників, тому на сьогодні гостро постала проблема раціонального управління земельними ресурсами, їх використання та підвищення їх родючості. Управління земельними ресурсами в першу чергу покликане створити умови раціонального використання та охорони земель.

Науці та практиці відомі засоби швидкого та довгострокового впливу на ґрунт [3, с.112]. Важливим засобом покращення родючості ґрунту та його механічного складу є чисті пари, які збагачують ґрунт органічними речовинами, сприяють підвищенню урожайності зернових культур на 20-30 %, зниженню собівартості продукції [4, с.70]. Великий вплив на підвищення продуктивності земель здійснює боротьба з бур'янами та шкідниками сільськогосподарських культур. Потенційні втрати урожаю по цій причині складають до 35 %. Подальше підвищення продуктивності угідь пов'язане з покращенням кормових угідь – сінокосів та пасовищ. Інтенсивні форми луківництва, створення багаторічних культурних пасовищ можуть дати такий самий ефект, як і перетворення цих угідь у рілля. Важливою умовою охорони та раціонального використання землі є система заходів захисту ґрунту від водної та вітрової ерозії, в результаті якої погіршуються водно-фізичні та агрохімічні властивості ґрунту, зниження урожайності сільськогосподарських культур. Дослідження наукових основ управління земельними ресурсами дозволяє зробити висновок щодо потреби нової системи управління ними та впровадження науково обґрунтованого механізму управління ресурсами підприємства.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Иванух Р.А. Справочник экономических показателей сельского хозяйства / Р.А. Иванух, М.М. Пантелейчук и др. – К.: Урожай, 1988. – 216 с.
3. Савицкая Г.В. Анализ производственно-финансовой деятельности сельскохозяйственных предприятий: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 368 с.
4. Савицкая Г.В., Мисуно А.А. Резервы повышения эффективности сельскохозяйственного производства: методика выявления и подсчета. – Мн.: Ураджай, 1990. – 181 с.
5. Статистичний щорічник «Сільське господарство Криму» за 2006 рік / Головне управління статистики в АР Крим: Під загальним керівництвом О.Я. Щербакова. – Сімферополь, 2007. – 214 с.
6. Шибанін В.С. Системне оновлення і розвиток матеріально-ресурсного потенціалу сільського господарства. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 276 с.